

پیراپ و قصه پریان

س. پ. یاکوبسن
محبوبه خراسانی

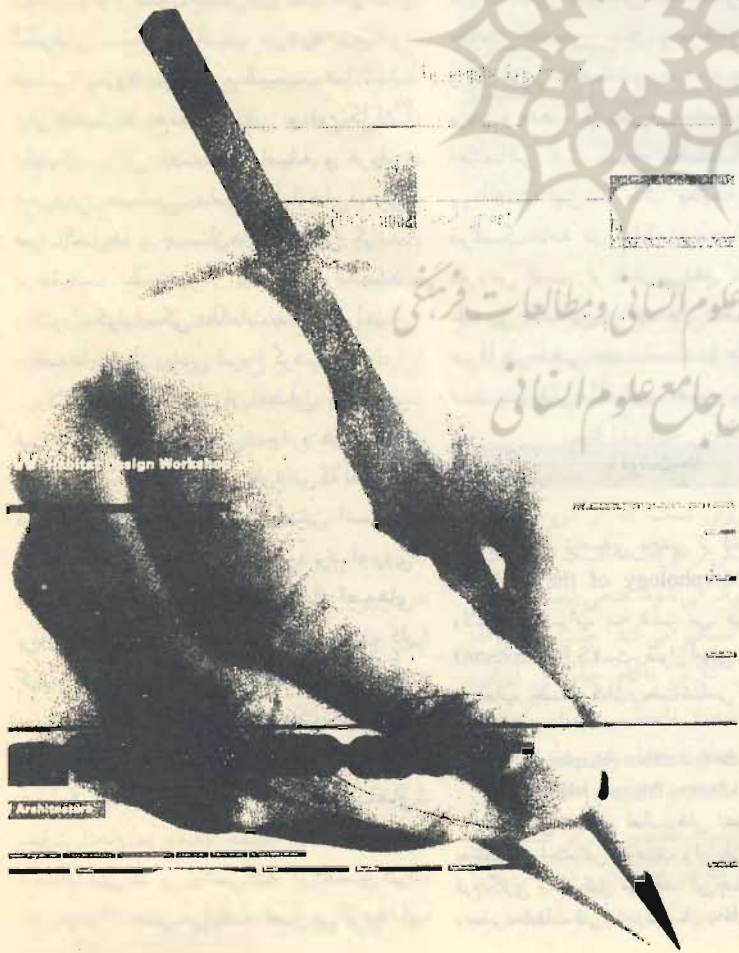
قوم‌شناسان روسی که دیدگاه‌های پراکنشی Diffusion Approaches و اسطوره‌شناختی را از مکاتب غربی فراگرفته بودند، به بررسی فرهنگ عامیانه بومی‌شان پرداختند. از اقدامات آغازین در این راه، کار فولکلورشناسانی بود با گرایش جامعه‌شناسیک که در سال ۱۸۶۰ شروع شده بود. آن‌ها با تمرکز روی راوی به بررسی تأثیرات قوهی خلاقه‌ی راوی و پیش‌زمینه‌های اجتماعی و جغرافیایی بر قصه‌های عامیانه به‌خصوص بر صورت‌های دگرگونی این قصه‌ها پرداختند. مطالعات مدرن روسی درباره‌ی قصه‌های عامیانه در رابطه‌ای بسته با

داستان‌های کوتاه پیش‌رفته‌ای که در آن زمان به تاسی از نمونه‌های غربی باب شده بودند به‌جا گذاشت، و بالاخره منبع اولیه‌ای شد که بزرگ‌ترین نویسندگان قرن نوزده زبان ادبی روسی را خلق کردند.

آفاناسی یف برای اولین بار در مقیاسی وسیع قصه‌های عامیانه‌ی روسی را جمع‌آوری کرد. کتاب Russke Narodnye Skozki در سال‌های ۱۸۶۴-۵۵ منتشر گردید که هنوز هم یکی از مجموعه‌های اساسی قصه‌های عامیانه است. نیمه‌ی قرن سرآغاز علائق علمی در بررسی قصه‌های عامیانه در روسیه بود.

موضوع این مطالعه یعنی قصه‌های پریان روسی، پرشمارترین و از نظر هنری پیچیده‌ترین قصه‌های قوم‌اسلاو است. هم‌چنان که یوری پولیفکا (Jiri Polivka) فولکلورشناس بزرگ چک در مطالعه‌ی مقایسه‌ای قصه‌های پریان اسلاوی بیان می‌کند، دارای پیچیدگی‌های صوری و ساختاری است که در قصه‌های سایر کشورهای اروپای غربی یا شرقی و نیز هیچ‌کدام از همسایگان اسلاو روسیه معادلی ندارد. با این همه، این تنها ویژگی باستانی قصه‌های پریان روسی است که به‌طور انحصاری جنبه‌ی ملی دارد. عوامل اجتماعی، فرهنگی و تاریخی‌اند که در پس‌زمینه‌ی این پدیده‌ی چشم‌گیر فرهنگ عامه قرار دارد. ابتدا این که هنر شفاهی سرزمین شرقی و جنوبی اسلاو غالباً منشی حماسی دارد، به‌طوری که در مقابل اسلاو غربی قرار می‌گیرد که ژانرهای (Genres) روایی‌اش به‌طور خاص چه در شعر چه در نثر قویا در فرهنگ عامه‌ی صرب و بلغار و روس متحول شده است. به‌علاوه از زمان پیدایش ادبیات در روسیه تا قرن هفده [قصه‌ها] را صرفاً برای مضامین مذهبی و مقاصد کشیشی و زبان کلیسای اسلوانی به‌کار می‌بردند و قصه‌های پریان روسی، مشخصاً می‌توانست بدون هیچ نوع تأثیرپذیری از دیگران تکامل یابد. قصه‌گویی در بین همه‌ی طبقات مرسوم بود، ابزار هنری‌روایی به تدریج دقیق می‌شد، خواسته‌های شنونده بیش‌تر و بیش‌تر جهت می‌یافت و اصول روایی قصه‌های پریان قدم به قدم تحت تأثیر این فشار اجتماعی، شفاف‌تر می‌گردید. قصه‌گویی و اجرای نمایش با گرایش به سبک حماسی، توأمان جزو شخصیت کیفی مردم روس شد.

جای تعجب نیست که قصه‌های عامیانه‌ی روسی در داستان‌های محبوب قرن هیجده بازتابیده شد و تأثیر غیرقابل انکاری بر

کلک را از نمایندگی های فروش در تهران و شهرستان ها تهیه کنید

● کتابفروشی باغ

خیابان ولی عصر، باغ فردوس، روبه روی پمپ بنزین.

● شهر کتاب کامرانیه

خیابان شهید باهنر، روبه روی کامرانیه، نشر کارنامه.

● کتابفروشی فردوسی

پل تجریش، خیابان سعدآباد.

● کتابفروشی مرغ آمین

جنب پل کریم خان زند.

● کتابفروشی لارستان

تهران: خیابان مطهری، نبش لارستان.

● کتابفروشی مهناز

تهران: خیابان سیدجمال‌الدین اسدآبادی (یوسف‌آباد)، بین

خیابان ۱۱ و ۱۳.

● شهر کتاب ساعی

تهران: خیابان ولی عصر، نبش پارک ساعی.

● کتابفروشی قصه

تهران: خیابان انقلاب، مجتمع تجاری فروزنده.

● کتابفروشی پژوهه

تهران: خیابان انقلاب، مجتمع تجاری فروزنده.

● کتابفروشی آگاه

تهران: خیابان انقلاب، بین فروردین و اردیبهشت.

● کتابفروشی دنیا

تهران: خیابان انقلاب، نبش بازارچه کتاب.

● کتابفروشی علمی فرهنگی

تهران: خیابان انقلاب، بین فخر رازی و دانشگاه.

● کتابفروشی خوارزمی

تهران: خیابان انقلاب، بین فخر رازی و فروردین.

● کتابفروشی توس

تهران: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه پلاک ۱.

● کتابفروشی نی

تهران: خیابان کریم خان، نبش میرزای شیرازی.

● کتابفروشی چشمه

تهران: خیابان کریم خان، نبش میرزای شیرازی.

● کتابفروشی رود

تهران: خیابان کریم خان، نبش میرزای شیرازی.

● کتابفروشی پکا

تهران: خیابان انقلاب، خیابان فلسطین.

● کتابفروشی اوستا

گرگان.

● کتابفروشی دانشگاه آزاد

ابهر.

● کتابفروشی معین

شاهرود.

● کتابفروشی ارگ

تبریز.

تعداد این عمل‌کردهای الزامی را برای قصه‌های پریان معین کرد و آن‌ها را مطابق اهمیت و موقعیتی که در جریان روایت داشتند، رده‌بندی نمود. سرانجام توالی‌شان پایه‌ی گونه‌شناسی پراپ در محدوده‌ی ژانر شد. او الگوی ترکیبی‌ای که شالوده‌ی ساختار قصه‌های پریان را به مثابه یک کل تشکیل می‌داد، خلاصه کرد و قوانین ترکیبی‌شان را به‌عنوان علائم ساختاری فرمول‌بندی کرد.

زمانی که «ریخت‌شناسی قصه‌های پریان» در سال ۱۹۲۸ منتشر شد، گرایش فرمالیستی در روسیه از چشم افتاده بود؛ به‌همین خاطر نه در خارج از روسیه ترجمه شد و نه اصول آن هرگز در یک گردهمایی بین‌المللی به بحث گذاشته شد. اما به‌ر حال دارای پاره‌ای تأثیرات بود. برای نمونه کلود لوی اشتروس شیوه‌ی پراپ را برای مطالعه‌ی اسطوره و تعبیر معنای آن از شکل و ساختار خودش به‌کارگرفت و حتا آن را گسترش داد.

اگرچه بیست سال بعد پراپ دوباره به‌سمت قصه‌های پریان کشیده شد، اما این بار از منظر دیگری به آن چشم دوخت. در کتاب «ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان» از مطالعه‌ی انحصاری شکل و ساختار دست‌کشید و در عوض به‌همانندی موجود بین قصه‌های پریان و مذهب (اسطوره و مناسک) و نهادهای اجتماعی در سطوح مختلف تکامل‌شان پرداخت؛ این بار یک پدیده‌ی خاص‌تر فرهنگ عامه در مطالعه‌ی مناسک خنده مفروض است. او نشان می‌دهد که برای مثال خنده‌ی مناسکی در قصه‌های عامیانه، یک بیان صرفاً غیرمذهبی خنده است؛ در حقیقت پیوندی است تشریفاتی با اسطوره، افسون و جادو. ■

پانویس‌ها

۱- این مقاله ترجمه‌ی بخشی از (مقدمه‌ی) کتاب Morphology of the Folktale نوشته‌ی ولادیمیر پراپ به قلم س. پ. یاکوبسون (S.P. Jakobson) است. عنوان اصلی مقاله «مقدمه‌ای بر چاپ نخست کتاب ریخت‌شناسی قصه‌ی پریان» است.

Introduction to the first edition (Morphology of the Folktale) Svatava Prikova - Jakobson.

۲- مشاهده‌ی مستقیم فعالیت‌های اعضای یک گروه به‌خصوص اجتماعی و توصیف و ارزیابی چنین فعالیت‌ی، قوم‌نگاری را تشکیل می‌دهد. این اصطلاح عمدتاً در وصف تحقیقات فنی مردم‌شناسان به‌کار می‌رود. (م).

گرایش جدید در دانش قوم‌نگاری Ethnographic بسط یافته است. زمانی که در سال ۱۹۲۰ تکیه بر تدقیق در اصل و منشا قصه‌های عامیانه به‌دیدگاهی هم‌زمانی Synchronic تغییر یافت، فهرست آرنه-تامسون در پاسخ به این حساسیت عمومی [یعنی] نیاز به‌رده‌بندی‌ای علمی از قصه‌های عامیانه‌ی ناپیراسته‌ی موجود پدید آمد. این دستاورد عظیم مکتب امریکایی به‌پژوهش جدیدی درباره‌ی مخرج مشترکی در چندریختی قصه‌های پریان موجود پرداخت و الهام‌بخش تعبیر جدیدی از رویداد هم‌زمان در پدیده‌ای یک‌شکل شد و امکان طرح مسایل بیش‌تری را فراهم کرد.

در روسیه، جایی که فهرست انواع قصه‌های عامیانه‌ی «آرنه» ترجمه و با مواد اولیه‌ی روسی تکمیل شد، پیش‌رفت روش‌شناسی اروپایی غربی با مکتب محققانه‌ی فرمالیست‌های جوان مقارن شد و کار آسان‌گشت. عقیده‌ی اساسی مکتب فرمالیسم، تحلیل ساختاری اثر ادبی بود. فولکلور به‌خاطر شکل خاص‌اش هم‌چون یک آفرینش جمعی - تکرارش، مرسوم و تصنعی بودن اجزای ساختاری‌اش، فرمول بسیار روشن شخصیت‌ها و اهمیت معنایی‌اش که با اصوات و الگوهای سبکی توصیف می‌شود- زمینه‌ی اصلی پژوهش فرمالیست‌ها شد. زبان‌شناسان، تاریخ‌نگاران ادبی و قوم‌نگاران^(۱) تکنیک روایی قصه‌های عامیانه و عروض شعرهای حماسی عامیانه، آوازهای محلی، ضرب‌المثل‌ها و چیستان‌ها را بررسی کردند. درحقیقت نظریه‌پرداز پیش‌رو فرمالیست ویکتوراشکولوفسکی مطالعات بدیع‌اش را در نثر با قصه‌های پریان روسی شروع کرد.

ولادیمیر پراپ یکی از اعضای برجسته‌ی فرمالیست‌های روسی بود و در کتاب «ریخت‌شناسی قصه‌های پریان» اش که نمونه‌ای درخشان از اسلوب فرمالیستی است، از تحلیل ساختاری قصه‌های پریان بهره برد. او روی یک مجموعه‌ی محدود مقایسه‌ای، از قصه‌های پریان انتخاب شده از مجموعه‌ی آفاناسی‌یف کار کرد و هدف‌اش تشریح خودبسته‌ی قصه‌های پریان بود. او در تحلیل‌اش از کوچک‌ترین عنصر روایی آغاز کرد؛ نقش مایه‌ها (Motifs) برحسب عمل‌کردشان، یعنی آن‌چه شخصیت‌های نمایش‌انجام می‌دهند، جدای از شخصی که انجام می‌داد و روشی که در عمل‌کرد (Function) تحقق می‌یافت، تعیین می‌گردید. او